

HARPUT VE YÖRESİ AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK*

0. Giriş

Her milletin kendine özgü bir yaşam felsefesi vardır. Bu yaşam felsefesinin en önemli göstergelerinden biri milleti oluşturan bireylerin olaylar/durumlar karşısındaki tutum ve davranışlarıdır. Kolektif bir tecrübenin sonucu veya yansıması olarak değerlendirilecek bu tutum ve davranışlar atasözlerinde somut olarak görülebilir. Çünkü atasözleri, insan-insan veya insan-varlık ilişkisinde olumlu/olumsuz tecrübelerin aktarıldığı söz kalıplarıdır.

Atasözleri, “atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ve yargı şeklinde aktaran anonim nitelikli kısa ve özlü sözlerdir.”¹ Atasözlerinde, toplumu oluşturan bireylerin –çoğunlukla- ortak kanaatleri, tecrübeleri, adetleri vb. görülür. Bu bakımdan atasözleri birçok açıdan ele alınıp incelenebilir. Bu noktaya işaret eden Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin “toplumbilim, ruhbilim, eğitim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlâk, folklor... vb konularını ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer ulusal varlıklar”² olduğunu ifade etmiştir.

Atasözleri ile millet arasında doğrudan bir ilişki vardır. Nitekim, “A. Cohen *Ancient Jovish Proverbs* adlı eserinde atasözlerini bir milletin göstergesi kabul eder ve ancak o atasözlerinin yardımı iledir ki onları kullanmış olan bir toplumun şartları, töre ve dünya görüşünü anlayabiliriz. Onlar bize halkın ruhsal yapısı üzerinde en doğru ölçüleri gösterir.”³ der. Yine benzer şekilde Francis Bacon, bir milletin zekâsının, fikir kıvraklığının, ruhsal yetenek gücünün atasözlerinden hareketle tespit edilebileceği söyler.⁴ Doğan Aksan göre atasözü ve deyimler, aynı dili konuşan milletin maddi ve

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi-ELAZIĞ ozekfatih@gmail.com

¹ Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2004, s.224

² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1971, s.17.

³ İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s.2

⁴ İhsan Kurt, age., s.2

manevi kültürünü, yaşadığı ortamı ve yaşam koşullarını dile getirir.⁵ Benzer görüşlerin sayısını arttırmak mümkündür.

Türkçe sözlükte “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel”⁶ olarak tanımlanan atasözleri az önce kısaca bahsettiğimiz temel özellikleri bakımından son derece önemlidir. Türkiye’de atasözleri ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır.⁷ Bu çalışmalarla atasözü varlığı önemli ölçüde tespit edilmiştir. Ancak son dönemlerde yapılan ağız derleme çalışmaları halen Türkçenin atasözü varlığına kazandırılmamış çok sayıda atasözünün olduğunu göstermektedir.⁸ Bu bağlamda *Harput ve Yöresi Ağızlarındaki Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme* adlı çalışma yöredeki atasözlerini tespit etmeyi, tespit edilen atasözlerinin ölçünlü dilde ve ağızlarda bulunup-bulunmadığının karşılaştırılmasını; nihai olarak da şimdiye kadar yazılı kayıtlara girmemiş olan atasözlerini ortaya koyarak Türk atasözleri varlığına katkı sağlamayı önelemektedir.

1. İnceleme Sahası

Harput, Elazığ’ın kuzeyinde Aslan Dağları’nın üzerinde kurulmuş bir yerleşim birimidir. Bugün Elazığ’ın bir mahallesi olarak idari varlığını devam ettirmektedir. Ancak Harput Ağızı, bu idari alandan çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Harput ağızı, “bu günkü Elazığ şehir merkezindeki yerli halkın; bir kısmının mahalle olduğu çevre köylerin, Altınova ve Kuzova’daki köylerin, Aslan dağlarının kuzeyinde Murat vadisine doğru olan köylerin, daha birçok merkez köylerin yerli halkının konuştuğu Türkçedir.”⁹

Harput ve yöresi ağızları, Elazığ ili ağızları içinde birinci ağız bölgesi içindedir.¹⁰ Türkiye Türkçesi ağızları içinde ise Doğu grubu ağızlarının IV.

⁵ Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002 s. 97

⁶ Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005, s.140.

⁷ Bk. Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969,1971; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1971;Yusuf Çotuksöken, *Atasözlerimiz*, İstanbul, Varlık Yay., 1988; Türk Atasözleri ve Deyimleri I, II; Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2001; İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991; Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, AKM Başk. Yay., Ankara, 2004 vb.

⁸ Örnek olması açısından bk.Yeter Torun, *Dokuztekne Köyü’nden Derlenen Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 13, S. 1 Adana 2004, s. 185-192

⁹ Zülfi Güler, *Harput Ağızı*, Manas Yay., Elazığ 2013, s.15

¹⁰ A. Buran,Ş.Oğraş, *Elazığ İli Ağızları*, Elazığ Kurultayı Yay., Elazığ 2003, s. 15

alt grubundadır. Ünlü incelmeleri (bağlısin<bağlıyor musun), ünlü yuvarlaklaşması (şiddetlü<şiddetli), -i şimdiki zaman eki (geli<geliyor) ve ince ünlülerin yanında /i/ ünsüzünün kullanılması (eşşei<eşek) gibi ayıt edici özellikleri ile müstakil bir ağız bölgesi olarak değerlendirilir.¹¹

2. Harput Ağzında Atasözleri

Çalışmada Harput ağzından derlenmiş toplam 287 atasözü vardır. Bu atasözleri, Harput Ağzı¹², Harput Yollarında¹³, Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji¹⁴, Dil Folkloru Açısından Harput Ağzı¹⁵ adlı eserlerden ve sözlü kaynaklardan taranmış ve derlenmiştir. Eserlerde kullanılan farklı transkripsiyon işaretleri A. Bican Ercilasun'un¹⁶ önerdiği transkripsiyon alfabesi esas alınarak birleştirilmiştir.

Bölgedeki atasözleri, 1969 ve 1971 yıllarında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan 2 ciltlik “*Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*”(BAAD); Ömer Asım Aksoy'un “*Atasözleri Sözlüğü*” (AS), Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan “*Türk Atasözleri ve Deyimleri*” (TAD) adlı eserlerde ve Türk Dil Kurumu'nun internet ortamındaki “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*”nde (TDKA) bulunan atasözleri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile bölgedeki atasözleri varlığının Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca “*Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*” (TDOA) taranmış, Türk dünyası ile ortak olan bölgedeki atasözleri ortaya konulmuştur.

2.1. BAAD'de yer almayan atasözleri

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler adlı iki ciltlik eser Türkiye Türkçesi ağızlardaki atasözü ve deyim varlığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Dönemin sınırlı imkânları içerisinde bölgelerdeki derleyiciler tarafından toplam 5890 atasözü tespit edilip kayıt altına alınmıştır. Kendi koşulları

¹¹ Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 1996, s.94-95.

¹² Zülfi Güler, Harput Ağzı, Manas Yay., Elazığ 2013

¹³ İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, C. III, İstanbul 1961

¹⁴ Bahaeddin Ögel, Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji (Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde ET00038 demirbaş numarasıyla kayıtlı, yayımlanmamış çalışma)

¹⁵ Fatih Güngör, Kısaparmak, Dil Folkloru açısından Harput Ağzı, Ünite Bilgisi Yay., İstanbul 1982.

¹⁶ A. Bican Ercilasun, “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997), TDK Yay. 697, Ankara 1999, s.43-48

içinde değerlendirildiğinde tespit edilen atasözlerinin sayıca yüksek olduğu görülecektir. Ancak yaptığımız bu çalışmadan hareketle, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki atasözleri varlığının, sayıca tespit edilenden çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Harput ağzında tespit edilen 276 atasözünün 187'si BAAD adlı eserde yer almamaktadır.

Yöredeki atasözleri BAAD adlı eserdeki atasözleriyle karşılaştırılırken, ses ve şekil yönünden küçük farklılıklar bulunanlar aşağıdaki listede yer almamıştır:

- 1 Ac gorsan hırhız olur, çoñ sölersen arsız olur. (AS.107)
- 2 Acı acıyı, su sancıyı (keser). (TDKA)
- 3 Ağ gün ağardur, gara gün garardur. (AS. s.120)
- 4 Ağaç, yaşken egfljr. (AS. s.114)
- 5 Avacav gan, damarda durmaz. (AS. s.119)
- 6 Aı, aı ça gara gün üçündjr. (AS. s.119)
- 7 Avar su pisliı tutmaz. (AS. s.119)
- 8 Aııl, yaşda degül basdadur. (AS. s. 123)
- 9 Akıllı düşünüp paçalarını çemilliyene gader, deli çaydan geçer.
- 10 Alan razı, vëren razı, ortada gezen çullu tazı.
- 11 Anam olsun boğazı olmasın, babam olsun eve gelmesin.
- 12 Anasına bav gızını am, kenarına bav bdzfnf am. (AS. s.134)
- 13 Arlı arından görhar; arsız neyinden görhar.
- 14 Arsızun üzüne tüpürmüşler, oñ dëmfs, ne voş yağmur yagá. (AS. s.139)
- 15 Aşşığı tüpürsen saram, yoharı tüpürsen bıyıh (TDKA)
- 16 Ataşnan barut bi yerde durmaz. (AT. s.145)
- 17 Atın ölümü arpadan olsun. (DS. s.146)
- 18 Ayağını sıcah tut, başını sarın; düşünme derin derin. (TDOA, s.115; AS. s.150)
- 19 Ayağın yorğanın göre uzat. (AS. s.150)
- 20 Ayranı yoh işmeye, atnan gidá sışmaya. (TDKA)
- 21 Ayranım olsun siyengi Bağdat'dan gelür. (TDKA)

- 22 Azucuñ aşım, ğayğusuz başım. (AS. s.153)
- 23 Balıv başdan ğovar.(AS. s.159)
- 24 Bayram geşdükdən sona ğınayı göten yah. (TDOA, s.139)
- 25 Bi çiçeknen yaz gelmez. (AT. s. 170; TDOA, s.150)
- 26 Bi donu var ğırmızı, geh anası ğeyer geh gızı.
- 27 Bi laf otuz iki dişin arasından çıhdı mı, otuz iki köve yayılır. (TDKA)
- 28 Borşlu ölmez, benzi sararur. (AS. s.177; TDOA, s.163)
- 29 Boşboğazı cehenneme atmışlar, odun yaş demiş. (TDKA)
- 30 Büyük lokma yē, büyük söz söyleme. (AT, s. 181; TDOA, s.173)
- 31 Bu gadercük ğusur, ğadı ğızında bile bulunur. (TDKA)
- 32 Cami ne ğader büyük olursa olsun, imam gine bildüğünü ovur. (TDKA)
- 33 Can çıhmadan huy çıhmaz.(AT, s.183;)
- 34 Cevüzü çüt görmezse aşşuğu atmaz.
- 35 Cömert dërler maldan ederler; igit dërler candan ederler. (TDKA)
- 36 Çağrılan yere erinme, çağrılmıyan yere görünme. (AS, s.186; TDOA, s.177)
- 37 Çalma elin ğapısını, çalarlar ğapın.(AS, s.186)
- 38 Çirkini hem s..ler, hem suşlu çıharurlar.
- 39 Çivi çiviye söker. (AS, s. 190; TDOA, s.182)
- 40 Çobansuz sürüyü ğurt ğapar.(AS, s.190)
- 41 Çoh söyleme arsız, çov saı lama hırhız olur. (AS., s.193)
- 42 Dam doymadan çortundan su ahmaz.
- 43 Daş ufağı değışmez, insan ufağı degüşür.
- 44 Datlı söz ilanı delüğünden çıharur.(AS, s.359)
- 45 Dawulun sesi uzakdan hoş gelür.(AS, s.197)
- 46 Daz daznan, ğaz ğaznan, kel tavuñ kel horoznan. (TDKA)
- 47 Degirmandan gelenden pağaç umallar. (AS., s.198)
- 48 Deli ğz damda gezer; bahdını yēl getirür.
- 49 Deli ğuyuya bi daş atmış, ğırñ ğişi çıharamamış. (TDKA)

- 50 Dervüşün fikri nese zikri de olur.(AS. s.203)
- 51 Dışarısı eli yahar, içerisi beni. (yakar) (TDKAS)
- 52 Dilki var baş keser; gurdun adı çıhmış. (TDKA)
- 53 Dilkinin dönüp, dolaşıp gelecegi yer, kürkçü tükenidür. (AS, s.363)
- 54 Dişi it guyrugunu sallamaduhca, erkek it arhasına düşmez. (AS, s.207)
- 55 Doğru söyleyeni doı fuz köwden govarlar. (AS, s.208)
- 56 Doğru yolda düşen tüz gaħar.
- 57 Duru sunan zerde olmaz bal ğatmayınca; hazıra dağ dayanmaz mal ğatmayınca.
- 58 Dün yımirtadan çıhdı böğün ğabuğunu begenmá. (TAD.s.106)
- 59 Düğün evinde deve, acıhdınca ğoş eve.
- 60 Egülür bögülür ilan gine delüğünü bulur.
- 61 Ekdüğüm nohut, biçdüğüm nohut, şehere geldin leblebi mi oldun.
- 62 Ekmegi yoh yemege, atnan gider sıçmağa.
- 63 el atına binen tüz yëner. (AS, s.218)
- 64 elden gelen övün olmaz, o da vahdında bulunmaz. (AT, s.219; TDOA, s.236)
- 65 El elden üsdündür, arş-ı âlâya ğader. (AS, s. 219; TDOA, s.236)
- 66 El eli yıħar, el de döner üzü yıħar. (AS, s.220; TDOA, s.237)
- 67 elin ağzı torba dël ki büzesin. (AS, s.222; TDOA, s.240)
- 68 el ğarda gezse izi çıhmaz; biz daşa bassah iz olur.
- 69 el tokadı yëmiyen gendiyi aslan zanneder. (TDKA)
- 70 Erinenin oğlu uşağı olmaz. (AS, s.226)
- 71 Erkânnan yola gelmezse örkennen yola gelür.
- 72 Esirgenen göze çep batar. (AS, s.228)
- 73 Esgi dôs düşman olmaz. (AS, s.228)
- 74 Eşgi datlı bizim bağın goruğu.
- 75 Eşşegin canına yeterse atdan yügrük olur. (TDKA)
- 76 Eşşegin guyrugu kimin ne uzaná, ne ğıssalá. (TDKA)

- 77 Et dırnağdan ayrılmaz. (AS, s. 233; TDOA, s.254)
- 78 ëylig et denize at, balıh bülmezse Halık bülür. (AS, s. 277; TDOA, s.315)
- 79 ëylige ëylik her igidin kârı; kötülüge ëylik merdi gidin kârı. (AS, s. 277; TDOA, s.314)
- 80 ëyreti ata binen tüz yëner.(AS, s.217)
- 81 Fakirlik ayıp değıldir, tembellik ayıptır. (TASD, s.129)
- 82 ğalan işe ğar yağar. (TDOA, s.320)
- 83 Geçinin uyuzu suyu gözesinden içer.
- 84 Gelene gët dëyilmez. (AS, s.240)
- 85 Gelini duvağ evi suvağ gösderür.
- 86 Gılınç bi keserse, ekmek iki keser.
- 87 ğrhından sona azanı teneşür pekler. (AS, s. 294; TDOA, s.346)
- 88 ğz gucağda cëhëz sanduğda. (AS, s. 296~; TDOA, s.347)
- 89 ğzını döğmiyen dizini döğer. (AS, s. 296; TDOA, s.350)
- 90 Göynünü deve götürmi, yükünü eşek.
- 91 gülü seven tikenine ğatlanur. (AS, s.247)
- 92 Güveç ğındırlanmış gapağını bulmuş. (TDKA)
- 93 Hak degirmanda olur.
- 94 Hëç kimse ayranım eşgi dëmez. (AS, s.297 ~)
- 95 Helep ordasa, arşun burada. (TDKA)
- 96 Hahın aptalı gayganadan pay umar.
- 97 Herkeşe gendü huyu hoş gelür. (TASD-II, s.21)
- 98 Her yerde hoı f a dört yüz diremdür. (TDKA)
- 99 Her yoıuşun bi yënişi vardır. (AS, s.261)
- 100 Hëroz ölmüş gözü zibillikde./horozu kesmişler gözü zibillikde.(AS, s.262)
- 101 Hortut çirpisinden ataş olmaz.
- 102 Huylu huyundan geçmez, vermenken mal tükenmez. (AS, s. 263~)
- 103 İnek sıışmış gün ğurutmuş.

- 104 İnsan söleşe söleşe, hayvan göhlaşa göhlaşa. (anlaşır) (AS, s.271)
- 105 İnsanın adı çıhmahdansa canı çıhsa daha eyidür. (AS, s.270)
- 106 İnsanoğlu çig süd emmiş.(AS, s.271)
- 107 İşden artmaz, dişden artar. (AS, s.274; TDOA, s.308)
- 108 İti söle degenegi elen al.(AT, s.274)
- 109 İt ite buyurur, it de döner guyruğuna buyurur. (TDKA)
- 110 İtin sözü ğabul olsadı, göğden gemük yağardı.(AS, s.275)
- 111 İtin gıcı daşda gerek.
- 112 İtnen harere girilmez.
- 113 İyen bilmez dorğuyan bilür. (TDOA, s.482)
- 114 ğara heber tüz duyulur. (AS, s.282)
- 115 ğasap yağ derdinde, geçi can derdinde.(AS, s.301)
- 116 ğılınç ğınını kesmez. (AS, s.294)
- 117 ğır atın yanında duran ya tiwinden, ya huyundan. (AS, s.294)
- 118 ğonşunun tavuğu, ğonluya ğaz görünür. (AS, s.300)
- 119 Kes barmağın çıh dışarı, ilaç söliyen çoñ olur./ (AS. 293)
- 120 Kôr Allah'a nası baharsa, Allah da kôra ële bahar. (AS, s.304)
- 121 Kôr ğuşun yuvasını Allah yap ar. (AS, s. 304; TDOA, s.362)
- 122 Kôrnan yatan şaşı gañar. (AS, s.304)
- 123 Kôr sıçan ne gader torpañ atsa da gendi üsdüne yığar.
- 124 Leglegin ömrü laí laí inan geçer. (AS, s. 313)
- 125 Loí ma çeynenmedükce yutulmaz. (AS, s.313)
- 126 Malını it yëyi, yañasını bit.
- 127 Misafir misafiri isdemez, ev sahabı hëç birini. (AS, s. 319)
- 128 Misafir umduğunu del bulduğunu yër. (AS, s. 320; TDOA, s.384)
- 129 Möhür kimdese Sileyman odur. (AS, s. 321)
- 130 Namazda gözü yoñ ki ğulağı ezende ola.(AS, s.322)
- 131 Ne dilersen eşen, o gelür başan. (TDKA)

- 132 Nerde garkılamıssan orda guzla.
- 133 Oh gibi doğru olsam yabana atarlar, yay gibi ergi olsam elde tutarlar.
- 134 Oldunan öldüye çare yoħ. (AS, s.326)
- 135 Oldu olacaħ, grıldı nacaħ. (TDOA, s.395)
- 136 Öküzüm iri olsun da çüte gêtmesin.
- 137 Ölme eşşegim ölme, yonca bite, gor gor ola, canan yête. (TDOA, s.401)
- 138 Ölmüş eşek ğurtdan ğorħmaz. (TDOA, s.402)
- 139 Ölüler de dëyi zahar diriler her gün helva yëyi.
- 140 Öürse yër, ğalursa ël begensin. (AS, s. 331)
- 141 Ön teker nêreye giderse arħa teker de oraya gider. (AS, s.332)
- 142 Ösgüz hırhızlığa çıħmış, ay aħşamdan doğmuş. (AS, s. 329)
- 143 Parayı vëren düdüğü çalar. (AS, s.334)
- 144 Pisige poħun derman dëmişler, eşmiş gömmüş. (AS, s. 291~)
- 145 Poħan göre bosdan ek.
- 146 Sabırnan goruħ helva olur. (AS, s. 340)
- 147 Sakgalım yoħ ki sözüm para ëde. (TDOA, s.415)
- 148 Sakınduħ göze çep batır. (AS, s.342; TDOA, s.415)
- 149 Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa. (AS, s. 344; TDOA, s.419)
- 150 Seni aşşahda da gördük yoharda da.
- 151 Sev seni seveni hâke yeksan ise; sevme seni sevmiyeni Mısır'a sultan ise. (TDOA, s.17)
- 152 Sıçan çıhdığu delüğü bilür. (AS, s. 347)
- 153 Siyenk küçük amma mide bulandırur. (TDOA, s. 413)
- 154 Soğan yëmadim ki ağzım goħa.
- 155 Son püşmanlıħ fayda vërmez.(AS, s. 348)
- 156 Söz torbaya sığmaz.(TDKA)
- 157 Su içene ilan bile degmez.(AS, s. 351; TDOA, s.431)
- 158 Suyu getirennen desdiyi ğıran bir olmaz. (AS, s. 352)

- 159 Suyun ahanndan, insanın yere baharından gorh. (AS; s. 352; TDOA, s.434)
- 160 Sürüye gurt girer, en sona topal göyunun haberi olur.
- 161 Şeriatın kesdüğü barmañ acımaz. (AS, s. 354; TDOA, s.437)
- 162 Talëhi olanın yar sarar yarasını; talëhsüz olanın ël ağlar anasını
- 163 Tavuh pininde, taziye gününde (tutulur.)
- 164 Tëz binen, tëz yëner.
- 165 Teze desdi su savudur. (AS, s. 361 ~)
- 166 Tohun acdan ne haberi./ Toh, acın halından annamaz. (AS, s. 363)
- 167 Tuzsuz aşım, gaygısuz başım.
- 168 Ummaduğun daş, yarar baş. (AS, s. 367)
- 169 Ununu elemiş elegini asmış.(TDOA, s.453)
- 170 Ürmesini bilmeyen it sürüye gurt getirür.TDOA, s.456)
- 171 Üzger esmesse yarpañ oynamaz. (AS, s. 338)
- 172 Üzüm, üzüm bava bava sararur. (AS, s. 369)
- 173 Vermeknen mal tükenmez.
- 174 Yarım hekim candan, yarım göca candan eder. (TDKA)
- 175 Yaşın yanında suru da yanar. (AS, s.378)
- 176 Yatan itin guyruğuna basma. (TDKA)
- 177 Yatan ölmez, eceli gelen ölür. (AS, s. 379)
- 178 Yël gayadan ne götürür. (AS, s. 381)
- 179 Yëmegi görürsen giriş, işi görürsen sıvış.
- 180 Yen bilmez, doğrıyan bilür. (AS, s. 385)
- 181 Yañan tüpürse n bıyıñ, aşşağı tüpürsen sakgal. (TDKA)
- 182 Yol üsdünde yapılan evin usdası çoñ olur.
- 183 Yörük atın dizginine toñanma.(TDOA, s.485)
- 184 Yörük at yëmini arturur. (TDKA)
- 185 Yuvleyan ılanın guyruğuna basma. (AS, s. 367)
- 186 Ziyareti bi çüt mumnan sınırlar.

187 Zornan güzellik ommaz. (AS, s. 391)

2.2. TDOA’da yer alan atasözleri

Bu başlık altında, Özkul Çobanoğlu’nun “Türk Dünyası Ortak Atasözleri” çalışmasında yer alan atasözleri ile bölgedeki atasözleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile Harput ağzında ve Türk dünyasında ortak olan atasözlerini tespit etmeyi amaçladık. Bölgedeki 47 atasözü Türk dünyası ile ortaktır. Türk dünyası ile bölgenin bağının görülmesi açısından önemli olan bu atasözleri şunlardır:

1. Ac ayı oynamaz. (TDOA, s.46)
2. Akılsuz başın cezasını ayağlar çeker. (TDOA, s.71)
3. Asil azmaz, bal acımaz. (TDOA, s.93)
4. Aşşağı tüpürsen saram, yoharı tüpürsen bıyık (TDOA, s.94; TDKA)
5. Ayağını sıcak tut, başını sarın; düşünme derin derin. (TDOA, s.115)
6. Bayram geçdikden sona gınayı göten yağ. (TDOA, s.139)
7. Bi çiçeknen yaz gelmez. (TDOA, s.150)
8. Borşlu ölmez, benzi sararur. (TDOA, s.163)
9. Büyük lokma yè, büyük söz söyleme. (TDOA, s.173)
10. Can boğazdan gelir./ ... geçer. (TDOA, s.174)
11. Cücüğü martda sayarlar. (TDOA, s.177)
12. Çivi çiviye söker. (TDOA, s.182)
13. Danışan dağlar aşar. (TDOA, s.197)
14. Élden gelen övün olmaz, o da vahdında bulunmaz. (TDOA, s.236)
15. El eli yıhar, el de döner üzü yıhar./’yhar’ yerine ‘yur’ (TDOA, s.237)
16. Élin ağzı torba dèl ki büzesin. (TDOA, s.240)
17. Et dırnağdan ayrılmaz. (TDOA, s.254)
18. Éyliğ et denize at, balık bülmezse Halık bülür. (TDOA, s.315)
19. Éylige èylik her igidin kârı; kötülüğe èylik merdi gidin kârı. (TDOA, s.314)

20. Galan işe gar yağar. (TDOA, s.320)
21. Garganan oturanın burnu poğdan çıkmaz. (TDO A, s.343)
22. Gırhından sona azanı teneşür pekler. (TDOA, s.346)
23. Gız gucağda cèhèz sanduğda. (TDOA, s.347)
24. Gızını dögmıyen dizini döger. (TDOA, s.350)
25. Gizli öğüre gelen eşgere guzlar. (TDOA, s.267)
26. Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü goparmış. (TDOA, s.271)
27. Her horoz gendi zibilliginde öter. (TDOA, s.286)
28. İşden artmaz, dişden artar. (TDOA, s.308)
29. İyen bilmez dorğuyan bilür. (TDOA, s.482)
30. Kôr guşun yuvasını Allah yapar. (TDOA, s.362)
31. Mal da canın yongasıdır. (TDOA, s.377)
32. Oldu olacağ, gırıldı nacağ. (TDOA, s.395)
33. Ossurğan göte töbe olmaz. (TDOA, s.395)
34. Ölme eşşegim ölme, yonca bite, gor gor ola, canan yète. (TDOA, s.401)
35. Ölmüş eşek gurtan gorğmaz. (TDOA, s.402)
36. Sakgalım yoh ki sözüm para ède. (TDOA, s.415)
37. Sakınuğ göze çèp batar. (TDOA, s.415)
38. Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa. (TDOA, s.419)
39. Sev seni seveni hâke yèksan ise; sevme seni sevmiyeni Mısır'a sultan ise. (TDOA, s.17)
40. Siyenk küçük amma mide bulandırur. (TDOA, s. 413)
41. Su içene ilan bile degmez.(TDOA, s.431)
42. Suyun ahanndan, insanın yère baħanndan gorğ. (TDOA, s.434)
43. Şeriatın kesdüğü barmağ acımaz. (TDOA, s.437)
44. Toħu doyurmağ güc olur.(TDOA, s.449)
45. Ununu elemiş elegini asmış.(TDOA, s.453)
46. Ürmesini bilmeyen it sürüye gurt getürür./ Havlamayı...(TDOA, s.456)
47. Yörük atın dizginine toħanma.(TDOA, s.485)

2.3. Yazılı kaynaklarda yer almayan atasözleri

Bu başlık altında BAAD, AS, TAD adlı eserlerde ve TDKA'da yer almayan atasözleri toplanmıştır. Bu atasözlerinin bir kısmı Türkiye Türkçesi ağızlarında sözlü olarak varlığını devam ettirmektedir. Ancak bahsedilen yazılı kaynaklarda yer almamıştır. Türkçenin atasözü varlığına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu atasözleri şunlardır:

1. Alan razı, vèren razı, ortada gezen çullu tazı.
2. Anam olsun boğazı olmasın, babam olsun eve gelmesin.
3. Arlı arından goñar; arsız neyinden goñar. / Arlı arından goñar; arsız da zanneder ki gendinden goñi.
4. Bi donu var gırmızı, geh anası gèyer geh gızı.
5. Cevüzü çüt görmezse aşşuğu atmaz.
6. Çirkini hem s...ler, hem suşlu çıharurlar.
7. Dam doymadan çortundan su aħmaz.
8. Daş ufağı değışmez, insan ufağı degüşür.
9. Deli gız damda gezer; baħdım yèl getürür.
10. Dorğu yolda düşen tèt gañar.
11. Duru sunan zerde olmaz bal gatmayınca; hazırda dağ dayanmaz mal gatmayınca.
12. Dügün evinde deve, acıħdınca goş eve.
13. Egülür bögülür ilan gine delügünü bulur.
14. Ekdüğüm nohut, biçdüğüm nohut, şehere geldin leblebi mi oldun.
15. Él garda gezse izi çıħmaz; biz daşa bassah iz olur.
16. Erkânnan yola gelmezse örkennen yola gelür.
17. Eşgi datlı bizim bağın goruğu.
18. Étme gulum bulursun; meger ètmemiş olasın.
19. Gaye üzüm yèmek del, bağmancıyı dögmek.
20. Gelini duvaħ evi suvaħ gösderür.
21. Gılınç bi keserse , ekmek iki keser.
22. Göynünü deve götürmi, yükünü eşek.

23. Hortut çirpisinden ataş olmaz.
24. İnek sıışmış gün gurutmuş.
25. İt eline gemük geşmiş.
26. İtten ħarere girilmez.
27. İtin gıçı daşda gerek.
28. Kôr sıçan ne gader torpaħ atsa da gendi üsdüne yığar.
29. 6afnan borç vdrilmez.
30. Lalın dilinden sahabı annar.
31. Nêrde gakgılamıssan orda guzla.
32. Oh gibi doğru olsam yabana atarlar, yay gibi ergi olsam elde tutarlar.
33. Ölüler de dèyi zahar diriler her gün helva yèyi.
34. Poħan göre bosdan ek.
35. Seni aşşahda da gördük yoħarda da.
36. Sürüye gurt girer, en sona topal goyunun ħaberi olur.
37. Talèhi olanın yar sarar yarasını; talèhsüz olanın èl ağlar anasını.
38. Tavuħ pininde, taziye gününde (tutulur.)
39. Variyet başga, tabiyet başga.
40. Yèmegi görürsen giriş, işi görürsen sıvış
41. Yol üsdünde yapılan evin usdası çoħ olur.
42. Ziyareti bi çüt mumnan sınarlar.

Aşağıdaki atasözleri şekil olarak bazı farklılıklar gösterse de, anlam olarak bölge ağzındaki anlamlarıyla ölçünlü dilde kullanılmaktadır:

1. Ammah, dumanını dağına göre vdrjr ~ Allah dağına göre kar verir. (TDKA)
2. Akılısan düşünüp paçalarını çemilliyene gader, deli çaydan geçer. ~ Akıllı köprü arayınca deki deli suyu geçer. (TDKA)
3. Ayrarım olsun siyengi Bağdat'dan gelür. ~ Pekmez gibi malın olsun, Antakya'dan sinek gelir (TDKA.)
4. Bi laf otuz iki dişin arasından çıhdı mı, otuz iki köve yayılır. ~ Otuz iki dişten çıkan, otuz iki mahalleye yayılır.(TDKA)

5. Ekmegi yoñ yemege, atnan gider sıçmağa. ~Ayrıanı yok içmeye, atla (tahtırevanla) gider sıçmaya (TDKA)
6. Él tokadı yèmiyen gendiyi aslan zanneder. ~ El yumruğu yemeyen kendi yumruğunu değirmen taşı sanır. (TDKA)
7. Eşşegin semeri gendine yük olmaz. ~ Hamala semeri yük olmaz (TDKA)
8. hañın aptalı gayganadan pay umar.~ İtin ahmağı baklavadan pay umar (TDKA)
9. Malını it yèyi, yañasını bit. ~ Bekârın parasını it yer, yakasını bit. (TDKA)
10. Ne gatarsan aşan, o gelür gaşuğan. ~ Ne doğrarsan aşına, o çıkar kaşığına (TDKA)
11. Tuzsuz aşım, gaygısız başım. ~ Azıcık aşım, ağrısız (kaygısız) başım. (TDKA)
12. Fikare küser; gendi rızgını keser.~ Komşu küser, rızkını keser (BAAD, s.163)
13. Garibin gösgüne vurmuşlar dèmiş vay arham.~ Öksüzün arkasına vurmuşlar, vay arkam demiş. (TDKA)
14. Herkes gendi Memed'ine ağlar.~ Herkes kendi ölüsü için ağlar. (TDKA)
15. İgit ölür ünü, öküz ölür gönü galur /Öküz ölür gönü galur, igit ölür ünü galur. ~ At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır. (TDKA)
16. İnsan yükü, duz yükü.~ Kız yükü, tuz yükü. (BAAD, s.161)
17. İt iti yèr, gemüğünü gomaz./ birañmaz.~ İt iti yer de kemiğini incitmez. (BAAD, s.146)
18. Vdrmeknen mal tükenmez. ~ Adamakla mal tükenmez. (TDKA)

4. Sonuç.

1. Harput ve çevresi ağızlarında toplam 276 atasözü tespit edilmiştir.
2. Harput ve çevresi ağızlarındaki 276 atasözünün 187'si (%67,7), Türkiye Türkçesi ağızlarındaki atasözü ve deyim varlığını ortaya koymak için hazırlanan BAAD adlı eserde yer almamıştır. Bu durum Türkiye

Türkçesi ağızlarında veya sözlü kaynaklarda yaşayan atasözlerinin çoğunlukla derlenmediğini göstermektedir. Bu konuda Türkiye Türkçesi ağızlarının tamamını kapsayacak yeni bir çalışmanın yapılması, Türkçenin zengin atasözü varlığını ortaya koymak adına öncelenmelidir.

3. Harput ve çevresi ağızlarındaki 47 atasözü, Türk Dünyası ile ortaktır. Sözlü kültürün önemli öğelerinden biri olan atasözlerindeki bu ortaklık, bölge ile Türk coğrafyası arasındaki bağı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

4. Harput ve çevresi ağızlarındaki 42 atasözü, bu konuda temel eserler olarak görülen yazılı kaynaklarda (BAAD, AS, TAD, TDKA) yer almamıştır. Tespit edilen bu atasözlerini Türkçenin atasözü varlığına katkı olarak sunulmaktayız. Bu atasözlerinden bir bölümü mahallî özellik gösterir. Ancak büyük bir bölümü, genel-geçer; evrensel niteliktedir.

5. Atasözü Listesi

-A-

1. Ac ayı oynamaz. (TDKS; TDOA, s.46; BAAD, s.27)
2. Ac gorsan hırhız olur, çoñ sölersen arsız olur./ Coñ söyleme arsız olur, ac goma hırhız olur.(AS.107)
3. Ac tavuv, gendfye buğda ambarında zanneder.(BAAD, s.28, AS. s.110)
4. Acnan, eceli gelen söleşjr. (TDKA)
5. Acı acıyı, su sancıyı (keser). (TDKA)
6. Acı balcanı gırağı çalmaz.(BAAD-I s.26; AS. s.106)
7. Adam olacañ çocuñ pohundan bellidür. (AS. s.113)
8. Ağ gün ağardur, gara gün garardur. (AS. s.120)
9. Ağaç, yaşken egiljr. (AS. s.114)
10. Ağır ol ki batman gelesin. (BAAD-I, s. 32; AS. s. 116)/ yèlincek daşnan göt sileller. (BAAD-I, s. 131)
11. Avacav gan, damarda durmaz. (AS. s.119)
12. Aı, aı ça gara gün üçündjr. (AS. s.119)
13. Avar su pisliı tutmaz. (AS. s.119)
14. Aıl, yaşda degül basdadur.

15. Akıllısan düşünüp paçalarını çemilliyene gader, deli çaydan geçer. (TDKA)
16. Akılsuz başın cezasını ayağlar çeker. (AT. s.12; BAAD II, s. 21; TDOA, s.71)
17. Alan razı, vèren razı, ortada gezen çullu tazı.
18. Alışmış gudurmuşdan bèterdür. (BAAD. s.38; AS. s.127)
19. Al malın èyisini çekme gaylesini./ gaygusunu. (BAAD. s. 41; AS. s.131)
20. Allah, dumanını dağına göre vdrjr. (TDKA)
21. Anam olsun boğazı olmasın, babam olsun eve gelmesin.
22. Anasına bav gızını am, kenarına bav bdzfnf al. (AS. s.134)
23. Arlı arından gorhar; arsız neyinden gohar.
24. Arsuzun üzüne tüpürmüşler, oñ dëmfs, ne voş yağmur yagá. (AS. s.139)
25. Asil azmaz, bal acımaz. (TDOA, s.93; BAAD. s. 46 ~bk., AS. s.140)
26. Aşşatı tüpürsen saram, yovadı tüpürsen bıyır (TDKA)
27. Ataşnan barut be ydrde durmaz. (AT. s.145)
28. Atın ölümü arpadan olsun.(DS. s.146)
29. Ayağını sıcañ tut, başını sarın; düşünme derin derin. (TDOA, s.115; AS. s.150)
30. Ayağın yorğanın göre uzat.(AS. s.150)
31. Ayranı yoñ işmeye, atnan gidi sışmaya.(TDKA)
32. Ayranım olsun siyengi Bağdat'dan gelür. (TDKA)
33. Azucuñ aşım, gaygusuz başım. (AS. s.153)
- B-**
34. Bavan göze yassav yovdur. (AS. s.158)
35. Balır başdan govar.(AS. s.159)
36. Bayram geşdükdən sona gınayı göten yañ. (TDOA, s.139)
37. Bi çiçeknen yaz gelmez. (AT. s. 170; TDOA, s.150)

38. Bi donu var gırmızı, geh anası gèyer geh gızı.
39. Bi laf otuz iki dişin arasından çıhdı mı, otuz iki köve yayılır. (TDKA)
40. Borşlu ölmez, benzi sararur. (AS. s.177; TDOA, s.163)
41. Boşboğazı cehenneme atmışlar, odun yaş dèmiş. (TDKA)
42. Büyük dağın büyük dumanı olur. (BAAD-I, s.74)
43. Büyük lokma yè, büyük söz söyleme. (AT, s. 181; TDOA, s.173)
44. Bu gadercük ğusur, ğadı ğızında bile bulunur. (TDKA)

-C-

45. Cami ne ğader büyük olursa olsun, imam gine bildüğünü ovur. (TDKAS)

46. Can boğazdan gelür. (AT, s. 183; TDOA, s.174)
47. Can çıhmadan huy çıhmaz.(AT, s.183;)
48. Can salığı cihan varlığı. (BAAD, s.75)
49. Cevüzü çüt görmezse aşşuğu atmaz.
50. Cömert dèrler maldan èderler; igit dèrler candan èderler. (TDKA)
51. Cücüğü martda sayarlar. (BAAD, s.76; TDOA, s.177)

-Ç-

52. Çağrılan yère erinme, çağrılmıyan yère görünme. (AS, s.186; TDOA, s.177)

53. Çalma elin ğapısını, çalarlar ğapın.(AS, s.186)
54. Çaydan geçerken at degüştürölmez.(TDKA)
55. Çirkini hem s...ler, hem suşlu çıkarurlar.
56. Çivi çiviye söker. (AS, s. 190; TDOA, s.182)
57. Çobanın dayağı, gelinin ayağı. (TDOA, s.183)
58. Çobansuz sürüyü surt sapar.(AS, s.190)
59. Çoñ söyleme arsız, çov saı lama hırhız olur. (AS., s.193)

-D-

60. Dadanmış, sudurmuşdan bdterdjir.(AS., s.127~; BAAD, s.38)
61. Dam doymadan çortundan su ahmaz.

62. Danişan dağlar aşar. (AS, s.197; TDOA, s.197)
63. Dar günün ömrü az olur. (BAAD, s.86)
64. Daş ufağı değışmez, insan ufağı degüşür.
65. Datlı söz ilanı delüğünden çıharur.(AS, s.359)
66. Dawulun sesi uzağdan hoş gelür.(AS, s.197)
67. Daz daznan, gaz gaznan, kel tavuğ kel ħoroznan. (TDKA)
68. Degirmandan gelenden pağaç umarlar. (... umallar.) (AS., s.198)
69. Deli gız damda gezer; bağdını yèl getürür.
70. Deli gıyuya bi daş atmış, gırh gışi çıharamamış. (TDKA)
71. Delinin ipinen gıyuya yènilmez. (BAAD, s.89)
72. Deliye yèl, eline bèl./ Deliye yèl vèr, eline bèl vèr. (BAAD, s.89)
73. Dertli söylegen olur; aşık yırlağın olur. (BAAD, s.38)
74. Dervüşün fikri nese zikri de olur.(AS. s.203)
75. Deve devenin yerine çöker. (BAAD, s.92 ~; AS, s. 203)
76. Dışarısı èli yağar, iççerisi beni (yakar). (TDKA)
77. Dili olmasa gözünü gargalar oyar. (BAAD, s.94)
78. Dilki, delükden geçememiş bi de gıyruğuna çalı bağlamış. (BAAD, s.446)
79. Dilki var baş keser; gurdun adı çıhmış. (TDKA)
80. Dilkinin dönüp, dolaşıp gelecegi yer, kürkçü tükenidür. (AS, s.363)
81. Dişi it gıyruğunu sallamadıhca, erkek it arħasına düşmez. (AS, s.207)
82. Doğru söyleyeni doı fuz köwden govarlar. (AS, s.208)
83. Dorğı yolda düşen tèt gağar.
84. Duru sunan zerde olmaz bal gatmayınca; hazırda dağ dayanmaz mal gatmayınca.
85. Dün yımirtadan çığdı böğün gağıyını beğenmá.(TAD.s.106)
86. Düğün evinde deve, acığdınca goş eve.
87. Düğün yemeginnen it tavlınmaz. (BAAD, s.99)

-E-

88. Egülür бүгүлүр ilan gine delügünü bulur.
89. Ekdügüm nohut, biçdügüm nohut, şehere geldin leblebi mi oldun.
90. Ekmegi ekmekciye vèr, bi ekmek de fazla vèr. (AS, s.218; BAAD, s.104)
91. Ekmegi yoh yemege, atnan gider sıçmağa. (TDKA)
92. Él atına binen tèt yèner. (AS, s.218)
93. Élden gelen övün olmaz, o da vaħdında bulunmaz. (AT, s.219; TDOA, s.236)
94. El elden üsdündür, arş-ı âlâya gader. (AS, s. 219; TDOA, s.236)
95. El eli yıħar, el de döner üzü yıħar. (AS, s.220; TDOA, s.237)
96. Él èlin eşeğini yırlyıya yırlyıya, gendi eşeğini terliye terliye arar. (BAAD, s.106)
97. Élin ağzı torba dël ki büzesin. (AS, s.222; TDOA, s.240)
98. Él garda gezse izi çıħmaz; biz daşa bassah iz olur.
99. Él tokadı yèmiyen gendiyi aslan zanneder. (TDKA)
100. Erinenin oğlu uşağı olmaz. (AS, s.226)
101. Erkânnan yola gelmezse örkennen yola gelür.
102. Ersüz avrat, yularsuz eşşek. (BAAD, s.114-s.46)
103. Esfrqenen qöze çdp batar. (AS, s.228)
104. Esqf dos düşman ommaz. (AS, s.228)
105. Eşgi datlı bizim bağın goruğu.
106. Eşşegin canına yeterse atdan yügrük olur. (TDKA)
107. Eşşegin guyruğu kimin ne uzanâ, ne gıssalâ. (TDKA)
108. Eşşegin semeri gendine yük olmaz. (TDKA)
109. Et dırnaħdan ayrılmaz. (AS, s. 233; TDOA, s.254)
110. Étmе gulum bulursun; meger ètmemiş olasın.
111. Ev danasından öküz olmaz. (BAAD, s.118)

112. Éyliğ et denize at, balıh bülmezse Halk bülür. (AS, s. 277; TDOA, s.315)

113. Éylige èylik her igidin kârı; kötülüge èylik merdi gidin kârı. (AS, s. 277; TDOA, s.314)

114. èyreti ata binen tüz yëner.(AS, s.217)

-F-

115. Fakirlik ayıp değildir, tembellik ayıptır. (TASD-I, s.129)

116. Fikare küser; gendi rızgını keser.

-G-

117. Galan işe gar yağar. (TDOA, s.320)

118. Garganan oturanın burnu poħdan çıhmaz. (BAAD, s.63; TDOA, s.343)

119. Garibin gösgüne vurmuşlar dèmiş vay arħam. (TDKA)

120. Gâvur ekmegi iyen, gâvur gılcını çalar. (BAAD, s.122) (BAAD, s.49)

121. Geçinin uyuzu suyu gözesinden içer. (As, s.290)

122. Gel gel olsun da gilgil olsun. (BAAD, s.124)

123. Gelen, gidene rehmet oħudur. (AS, s.240)

124. Gelene gèt dëyilmez. (AS, s.240)

125. Gelini duvaħ evi suvaħ gösderür.

126. Gılınç bi keserse , ekmek iki keser.

127. Gırhından sona azanı teneşür pekler. (AS, s. 294; TDOA, s.346)

128. Gız gucaħda cèhèz sanduħda. (AS, s. 296~; TDOA, s.347)

129. Gızını dögmien dizini döger. (AS, s. 296; TDOA, s.350)

130. Gizli ögüre gelen eşgere guzlar. (BAAD, s. 126 ~; AS, s.242~; TDOA, s.267)

131. Gomşum beni var sever; gişim beni sağ sever. (BAAD-I, s.163)

132. Gorħ gorħmazdan, utan utanmazdan. (BAAD, s.164)

133. Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü goparmış. (AS, s.245; TDOA, s.271; BAAD, s.51)

134. Göynünü deve götürmi, yükünü eşek.

135. Gülü seven tikenine ğatlanur. (AS, s.247)

136. Gülme ğomşan, geljr başan. (AS, s.247)

137. Gul azar gada yürür. (BAAD, s.167)

138. Gurt dumanı günü arar. (BAAD, s.368; As, s.308)

139. Güveç gındırlanmış gapağını bulmuş. (TDKA)

Ğ

140. ğara heber tüz duyulur. (AS, s.282)

141. ğart ağacın egilmesf zor olur. (BAAD, s. 153 ~)

142. ğasap yağ derdinde, geçi can derdinde.(AS, s.301)

143. ğılınç ğınını kesmez. (AS, s.294)

144. ğır atın yanında duran ya tiwinden, ya huyundan. (AS, s.294)

145. ğızı gendf kefine bıravsamar, ya davumcuyu, ya zurnacıyı alır. (AS, s.296)

146. ğonşu ğonşunun tütününe möhdaçdur. (AS, s.300)

147. ğonşunun tavuğu, ğonluya ğaz görünür. (AS, s.300)

-H-

148. Hacıdan, hocadan, garanuħ geceden gorħ.(BAAD, s.131)

149. Hak degirmanda olur. (TASD-II, s.7)

150. Hèç kimse ayranım eşgi dèmez. (AS, s.297)

151. Helep ordasa, arşun burada. (TDKA)

152. Her guş gendi zurbasınnan uçar. (BAAD, s.55)

153. Her ħoroz gendi zibilliginde öter. (AS, s. 256; BAAD, s.135 ~; TDOA, s.286)

154. Herkes gendi Memed'ine ağlar.

155. Herkeşe gendü huyu ħoş gelür. (TASD-II, s.21)

156. Ħahın aptalı gayganadan pay umar. (TDKA)

157. Her yerde hoı í a dört yüz diremdür. (TDKA) (TDKA)
158. Her yoı uşun bi yënişi vardur. (AS, s.261)
159. Ħoroz ölmüş gözü zibillikde./ħorozu kesmişler gözü zibillikde.(AS, s.262)
160. Hortut çirpisinden ataş olmaz.
161. Huylu huyundan geçmez, vermeknen mal tükenmez. (AS, s. 263)
- İ-
162. İğit ölür ünü, öküz ölür gönü galur. (TDKA)
163. İnek sıışmış gün gurutmuş.
164. İnsan söleşe söleşe, hayvan göhlaşa göhlaşa. (anlaşır) (AS, s.271)
165. İnsannın adı çıvmavdansa canı çıvsa daha dyfdjr. (AS, s.270)
166. İnsanoğlu çig süd emmiş.(AS, s.271)
167. İnsan yükü, duz yükü. (BAAD-I, s.161)
168. İsdıyenfn be üzü sara, vdrmeyenfn ipi üzü. (AS, s.272)
169. İş başa düşende tuman ayağa düşer. (BAAD, s.5)
170. İşden artmaz, dişden artar. (AS, s.274; TDOA, s.308)
171. İt gursağında yağ eglenmez. (BAAD, s.59)
172. İtin gıcı daşda gerek.
173. İti söle degenegi elen al.(AT, s.274)
174. İt ite buyurur, it de döner guyruğuna buyurur. (TDKA)
175. İt iti yër, gemüğünü gomaz./ bırakmaz. (BAAD-I, s.146)
176. İtin sözü ğabul olsadı, gögden gemük yağardı.(AS, s.275)
177. İtten ħarere girilmez.
178. İt semüz olsa da eti yèyilmez.(BAAD, s.145 ~)
179. İyen bilmez dorğuyan bilür. (TDOA, s.482)
- K-
180. Kes barmağın çıh dışarı ilaç söliyen çoħ olur. (AS. 293)

181. Kirpi de cücüğünü ‘‘pambuğum oğul’’ diye sever. (BAAD, s.161)
182. K r Allah’a nası baharsa, Allah da k ra  le bahar. (AS, s.304)
183. K r atın k r alıcısı olur. (BAAD, s.166)
184. K r guşun yuvasını Allah yapar. (AS, s. 304; TDOA, s.362)
185. K rnan yatan şaşu ga ar. (AS, s.304)
186. K r sıçan ne gader torpa  atsa da gendi  sd ne yı ar.
187. K t  sonşu, insanı hecet sahabı eder. (AS, s.305)
188. K vden k ve it  rmez. (BAAD, s.70)

-L-

189. Laf var  alg i inde, laf var  ulg i inde. (BAAD, s.172)
190. Lalın dilinden sahabı annar. (TDKA)
191. Leglegin  mr  laklakınan ge er. (AS, s. 313)
192. Lezzets z  orbaya duz k r etmez. (BAAD-II, s.72)
193. Lo ma  eynenmed kce yudulmaz. (AS, s.313)

-M-

194. Mal da canın yongasıdır. (AS, s. 314; TDOA, s.377; BAAD, s.170)
195. Malını it y yi, ya asını bit. (TDKA)
196. Misafir misafiri isdemez, ev sahabı h   birini. (AS, s. 319)
197. Misafir umdu unu del buldu unu y r. (AS, s. 320; TDOA, s.384)
198. M   r kimdese Sileyman odur. (AS, s. 321)

-N-

199. Namazda g z  yo  ki  ula ı ezende ola.(AS, s.322)
200. Ne dilersen e en, o gel r ba an. (TDKA)
201. Ne gatarsan a an, o gel r ga u an. (TDKA)
202. N rde gak ılamıssan orda guzla.

-O-

203. O lan y t r, g z y t r; sevd   ne t z y t r. (BAAD, s.174)
204. O  gibi do ru olsam yabana atarlar, yay gibi ergi olsam elde tutarlar.

205. Oldunan öldüye çare yoħ. (AS, s.326)

206. Oldu olacaħ, gırıldı nacaħ. (TDOA, s.395)

207. Ossurğan göte töbe olmaz. (TDOA, s.395)

208. Oyuna gaħan gol goldururur. (BAAD, s.177)

-Ö-

209. Öküź ölüř gönü galur, igit ölüř ünü galur. (TDKA)

210. Öküźüm iri olsun da çüte gètmesin. (TASD-II, s.103)

211. Ölme eşşegim ölme, yonca bite, gor gor ola, canan yète. (TDOA, s.401)

212. Ölmüş eşek gurtıdan gorħmaz. (TDOA, s.402)

213. Ölüler de dèyi zahar diriler her gün helva yèyi.

214. Ölüřse yër, galursa èl begensin. (AS, s. 331)

215. Ölüyü çoħ yıħarsan ossurğan olur. (BAAD, s.77)

216. Ön teker nèreye giderse arħa teker de oraya gider. (AS, s.332)

217. Ösgüz fışızılığa çıħmış, ay aħşamdan doğmuş. (AS, s. 329)

-P-

218. Parayı vdren düdüğü çamar. (AS, s.334)

219. Pisige poħun derman dèmişler, eşmiş gömmüş. (AS, s. 291~)

220. Poħan göre bosdan ek.

-S-

221. Sabırnan goruħ helva olur. (AS, s. 340)

222. Sağ gözüñ sol göze faydası yoħ.(BAAD, s.183)

223. Sakgalım yoħ ki sözüm para ède. (TDOA, s.415)

224. Sakınduħ göze çèp batar. (AS, s.342; TDOA, s.415)

225. Sèlin ağzı tutulur, èlin ağzı tutulmaz. (BAAD II, s. 79)

226. Sen ağa, ben ağa inekleri kim sağa. (AS, s. 344; TDOA, s.419)

227. Sen doğru ol ergi belasını bulur. (BAAD, s.186)

228. Seni aşşahda da gördük yoharda da.

229. Sevilmiyen gelinin selâmı ergi gelür. (BAAD, s.79)
230. Sev seni seveni hâke yêksan ise; sevme seni sevmiyeni Mısır’a sultan ise. (TDOA, s.17)
231. Sıçan çıhdığü delüğü bilür. (AS, s. 347)
232. Siyenk küçük amma mide bulandırur. (TDOA, s. 413)
233. Soğan yemadim ki ağzım goha. (TASD-II, s.121)
234. Son püşmanmıv fayda vdrmez.(AS, s. 348)
235. Söz torbaya sığmaz.(TDKA)
236. Su içene ilan bile degmez.(AS, s. 351; TDOA, s.431)
237. Suyu getirennen desdiyi gıran bir olmaz. (AS, s. 352)
238. Suyu havana goy dög, dög, gine aynı su./... gine su, gine su. (BAAD, s. 190)
239. Suyun ahanndan, insanın yêre baahanndan goñ. (AS; s. 352; TDOA, s.434)
240. Sürüye gurt girer, en sona topal goyunun haberi olur.
- Ş-
241. Şeriatın kesdüğü barmah acımaz. (AS, s. 354; TDOA, s.437)
- T-
242. Talêhi olanın yar sarar yarasını; talêhsüz olanın el ağlar anasını.
243. Tandur sıcañken ekmek tutar./Tandur sıcağı sıcağına ekmek tutar. (BAAD, s.191)
244. Tarlayı daşlı yêrden, gızı gardaşlı yêrden.(AS, s. 359; BAAD, s.192)
245. Tavuñ pininde, taziye gününde (tutulur.)
246. Tdz binen, tdz ydner. (TASD-II, s.135)
247. Teze desdi su savudur. (AS, s. 361)
248. Toñu doyurmañ güc olur.(TDOA, s.449)
249. Toñun acdan ne haberi./ Tov, acın hamından annamaz. (AS, s. 363)
250. Tuzsuz aşım, gaygısız başım. (TDKA)

-U-Ü-

251. Ucuz etin işgenesi olmaz. (AS, s. 366; BAAD, s.196)
252. Ummaduğun daş, yarar baş. (AS, s. 367)
253. Ununu elemiş elegini asmış.(TDOA, s.453)
254. Utanmıyanın sefası çoñ olur. (BAAD, s.85-197)
255. Ürmesini bilmeyen it sürüye gurt götürür./ Havlamayı...(TDOA, s.456)
256. Üzger esmesse yarpañ oynamaz. (AS, s. 338)
257. Üzüm, üzüme bava bava sararur. (AS, s. 369)

-V-

258. Vermeknen mal tükenmez.

-Y-

259. Yağ iyen pisiğin gözünden bellidür.(BAAD, s.87)
260. Yarım hekim candan, yarım göca candan eder. (TDKA)
261. Yaşın yanında suru da yanar. (AS, s.378)
262. Yatan itin guyruguna basma. (TDKA)
263. Yatan ölmez, eceli gelen ölür. (AS, s. 379)
264. Yaz var, gış var, ne acele iş var.(BAAD, s.401)
265. Yazın yaşa, gışın daşa oturma. (BAAD, s.204)
266. Yèl gayadan ne götürür. (AS, s. 381)
267. Yèmegi görürsen giriş, işi görürsen sıvış.
268. Yen bilmez, doğrıyan bilür. (AS, s. 385)
269. Yağarı tüpürsen bıyıl, aşşığı tüpürsen sakgal. (TDKA)
270. Yol üsdünde yapılan evin usdası çoñ olur.
271. Yörük atın dizginine tohanma.(TDOA, s.485)
272. Yörük at yèmini arturur. (TDKA)
273. Yuvleyan ilanin guyruguna basma. (AS, s. 367)
274. Yük altında eşek zırlamaz.(AS, s. 387; BAAD, s.208)

-Z-

275. Ziyareti bi çüt mumnan sınarlar.

276. Zornan güzellik ommaz. (AS, s. 391)

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2002). Anadilimizin Söz Denizinde, Bilgi Yayınevi, Ankara
- AKSOY, Ömer Asım (1971). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, TDK Yay., Ankara
- ARTUN, Erman (2004). Türk Halk Edebiyatına Giriş, Kitabevi Yay., İstanbul
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II (1969-1971). Türk Dil Kurumu Yay., Ankara
- BURAN A., OĞRAŞ, Ş. (2003). Elazığ İli Ağızları, Elazığ Kurultayı Yay., Elazığ
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, AKM Başk. Yay., Ankara
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1988). Atasözlerimiz, Varlık Yay., İstanbul
- ERCİLASUN, A. Bican (1999). “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997), TDK Yay. 697, Ankara s.43-48
- GÜLER, Zülfi (2013). Harput Ağzı, Manas Yay., Elazığ
- KARAHAN, Leyla (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara
- KISAPARMAK, Fatih G. (1982). Dil Folkloru açısından Harput Ağzı, Ünite Bilgisi Yay., İstanbul
- KURT, İhsan (1991). Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- ÖGEL, Bahaeddin. Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji (Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde ET00038 demirbaş numarasıyla kayıtlı, yayımlanmamış çalışma)
- SUNGUROĞLU, İshak (1961) Harput Yollarında, C. III, İstanbul
- TORUM, Yeter (2004). “Dokuztekne Köyü’nden Derlenen Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 13, S. 1, s. 185-192, Adana
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I, II (2001). Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul
- Türkçe Sözlük (2005). TDK Yay., Ankara